

МУГАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 1/1 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:
Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӨЛЕҰОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўан қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Мугаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жуўапкер.

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ХӘМ СПОРТ

Sultonov Z.S. Maktabda jismoniy tarbiya darslarini o'tkazish xususiyatlari	72
Абдулахатов А.Р., Нигматуллаева Д.Р. Ғолиб ва мағлуб курашчилар мусобака олди рухий ҳолати ва техник-тактик маҳорат даражасининг ўзаро алоқадорлиги	75
Абдулахатов А.Р., Қўлбулов Ф.Н. Спорт умуминсоний кадрият ҳамда тарбия воситаси сифатида	80
Болтаев Ш.Э. Ёш волейболчиларни инновацион ёндашув асосида машғулот жараёнини ташкил этиш	87
Худойберганов Ж.С. Кураш миллий спорт турини янада оммалаштириш ва ривожлантириш	92
Жумаев А.Т., Турдиев Ф.А. Бошланғич синф ўқувчиларида ҳаракатли ўйинларни кластер усулида олиб бориш	95
Зокиров У.М., Абдуназарова З.А. Актив ва пасив туризм турлари орқали ўқувчи-ёшларнинг жисмоний фаолиятларини ривожлантириш	100
Зокиров У.М., Назаров Ф.И. Ёш волейболчиларнинг жисмоний тайёргарлигини ривожлантиришда ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш	103
Абдулахатов А.Р., Зулхайдаров Ж.А. Профессional футболчиларни жисмоний тайёргарлиги бўйича моделлаштириш меъёрлари	106
Одилов О.Н. Жисмоний тарбия таълими жараёнида талабаларда экологик маданиятни ривожлантириш ижтимоий-педагогик зарурият	110
Султонов А.И. Йиллик тайёргарлик циклида эркин курашчиларни машғулот жараёнини ташкил этиш	114
Умаралиева Д.У., Тошқувватов О.А. Умумий ўрта таълим мактабининг 7-8 синф ўқувчиларини спорт ўйинлари орқали жисмоний тайёргарликларини ривожлантириш ..	118
Хабибуллаев С.Х., Джурабоева Д. Мини футбол бўйича мусобакаларни ўтказишда мусобака қоидаларининг аҳамияти	122
Шадиев А.Ё. Умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларининг тезкор-куч сифатларини амалиётга татбиқ этиш	125
Утепбергенов А.К., Шукурллаев Ж.М. Волейбол спорт тури воситасида мактаб ўқувчиларида жисмоний сифатларни ривожлантиришда акмеологик ёндашув	128
Зуфаров Т.У. Организация и методы подвижных игр для физического развития детей дошкольного возраста	132
Маматкулов Р.С. Значение кластерного метода в развитии физического воспитания студентов с использованием легкоатлетических упражнений	136
Маматкулов Р.С. Значение спортивно-оздоровительного кластера в подготовительной части уроках гимнастики	140

рилган (2 ± 0.5 , $p<0.01$). Мағлуб курашчилар мусобақа олди хавотир даражаси ва техник-тактик ҳаракатлар кўлами ($r=0.421$, $p<0.05$) ҳамда мусобақа олди хавотир ва самарали техник-тактик ҳаракатлар ўртасида ($r=0.253$, $p<0.05$) ижобий боғлиқлик кузатилмади. Аксинча, ғолиб курашчиларнинг мусобақа олди хавотир даражаси ва техник-тактик ҳаракатлар кўлами ($r=0.734$, $p<0.05$) ҳамда мусобақа олди хавотир ва техник-тактик ҳаракатлар самарадорлиги ўртасида ижобий боғлиқлик кузатилди ($r=0.671$, $p<0.05$). Ушбу тадқиқот иши натижалари курашчилар тайёрлаш тизимида қўлланилиши мумкин.

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - сравнить состояние тревожности и уровень технико-тактического мастерства, которые получили побежденные и победившие борцы от соревнований, а также исследовать взаимосвязь между ними. В нашем исследовании приняли участие 84 борца (мужчины) (средний возраст $18\pm 2,4$ года, вес $73\pm 7,3$ кг, средний рост $175\pm 8,4$ см, средний период участия $8\pm 2,8$ лет). В процессе региональных и национальных чемпионатов проверялся уровень тревожности, которую борцы получали от соревнований, и сравнивалось взаимодействие с техническими и тактическими показателями. Результаты показали, что уровень тревожности, который победившие борцы ($20,71\pm 0,86$, $p<0,01$) получили от соревнований, был определен как более высокий, чем у борцов-победителей ($19,07\pm 1,40$, $p<0,01$). Уровень технико-тактических действий был зафиксирован ниже, чем у борцов-победителей ($8\pm 2,1$), в то время как уровень борцов-проигравших ($11\pm 3,5$, $p<0,05$). Также эффективные технико-тактические действия были выполнены у борцов-победителей ($1\pm 0,7$, $p<0,05$), меньше, чем у борцов-победителей ($2\pm 0,5$, $p<0,01$). Уровень тревожности и масштаб технико-тактических действий ($r=0,421$, $p<0,05$) и положительная корреляция между тревожностью и эффективными технико-тактическими действиями ($r=0,253$, $p<0,05$) не наблюдались, когда побежденные борцы принимали участие в соревнованиях. Напротив, наблюдалась положительная корреляция между уровнем тревожности и эффективностью технико-тактических действий ($r=0,734$, $p<0,05$), а также тревожностью и технико-тактическими действиями ($r=0,671$, $p<0,05$), которые принимали борцы-победители в соревнованиях. Результаты данной исследовательской работы могут быть использованы в системе подготовки борцов.

SUMMARY

The purpose of the study is to compare the state of anxiety and the level of technical-tactical skill that the defeated and winning wrestlers received from the competition, as well as to investigate the correlation between them. 84 wrestlers (men) participated in our research (average age $18\pm 2,4$ Years, Weight $73\pm 7,3$ kg, average height $175\pm 8,4$ CM, average engagement period $8\pm 2,8$ years). In the process of the Regional and national championships, the level of anxiety that the wrestlers received from the competition was checked and the interaction with the technical and tactical indicators was compared. The results showed that the level of anxiety that the defeated wrestlers (20.71 ± 0.86 , $p<0.01$) received from the competition was determined to be higher than the winning wrestlers (19.07 ± 1.40 , $p<0.01$). The level of technical-tactical action was recorded to be lower than that of the winning wrestlers (8 ± 2.1) while the level of the losing wrestlers (11 ± 3.5 , $p<0.05$). Also, effective technical and tactical actions were performed in the defeat fighters (1 ± 0.7 , $p<0.05$), less than the winning wrestlers (2 ± 0.5 , $p<0.01$). The level of anxiety and the scale of technical-tactical actions ($r=0.421$, $p<0.05$) and the positive correlation between anxiety and effective technical-tactical actions ($r=0.253$, $p<0.05$) were not observed when the defeated wrestlers took the competition. On the contrary, there was a positive correlation between the level of anxiety and the effectiveness of technical-tactical actions ($r=0.734$, $p<0.05$), and the anxiety and technical-tactical actions ($r=0.671$, $p<0.05$) that the winning wrestlers took in the competition. The results of this research work can be used in the system of wrestlers training.

СПОРТ УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТ ҲАМДА ТАРБИЯ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Абдулахатов А.Р.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

“Спорт ва қақирққача ҳарбий таълим” факультети “Факультетлараро жисмоний тарбия” кафедраси ўқитувчиси

Қулбулов Ф.Н.

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Самарқанд филиали

Таянч сўзлар: спорт, тарбия, кадрият, ижтимоий аҳамият, восита.

Ключевые слова: спорт, образование, ценность, социальная значимость, инструмент.

Key words: sport, education, value, social significance, instrument.

Инсоният ХХI асрга улкан кашфиётлар ва ютуқлар билан қадам қўйди. Глобаллашув дея аталаётган мазкур даврнинг ютуқлари билан бир пайтда салбий жиҳатлари ҳам инсонлар ҳаётига, айниқса, ёшлар тарбиясига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Ҳозирги даврда Ўзбекистонда, бир томондан, глобаллашув жараёнининг афзалликларидан оқилона фойдаланиш, иккинчи томондан унинг салбий иллатини бартараф этиш борасидаги пишиқ-пухта ўйланган изчил сиёсат олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек, “Ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир кулолига айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кузатиши муқаррар”. Шу боис глобаллашув шароитининг ижобий жиҳатларини эътиборга олган ҳолда унинг ғоявий-мафкуравий таъсиридан огоҳ бўлиш, айниқса, ёшларимизни бундай хуружлардан асраб-авайлаш ғояси муҳим аҳамият касб этади [2.Б.54-55].

Республикаимиз мустақилликка эришган дастлабки қунларданоқ мамлакатда спортни ривожлантиришга алоҳида аҳамият қаратилди. “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги Қонуннинг амалиётга тадбиқ қилиниб, кейинчалик (2000, 2015) унинг такомиллаштирилиши мамлакатимизда жисмоний тарбия ва спорт ривожининг янги уфқларини белгилаб берди. Ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама тарбияланиши ва баркамол авлодлар бўлиб вояга етишида спортнинг аҳамиятини ошириш, спорт орқали ёшларни турли салбий иллатлар таъсиридан асраш масалаларига Президент Ш.М.Мирзиёев алоҳида аҳамият қаратиб бу борадаги асосий вазифаларни белгилаб берди.

Ёш авлодни спортга кенг жалб қилиш орқали уларни ҳам жисмонан ҳам маънан тарбиялаш, ёшлар орасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш каби мақсадларга йўналтирилган. Зеро, мамлакатимиз жисмоний тарбия ва спорт сиёсатининг асосий йўналишлари сифатида болаларда спортга меҳр уйғотиш, ўсиб келаётган ёш авлод онгида спорт билан шуғулланиш, соғлом турмуш тарзига амал қилиш, маънавий ва жисмоний камолга интилиш, уларни салбий таъсирдан ҳимоя қилиш ҳамда зарарли одатдлардан ҳалос этиш, болаларни барқарор феъл-атворли, Ватанига меҳр-муҳаббат ва ўз мамлакати учун ғурур-ифтихор руҳида тарбиялаш борасидаги чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш ҳисобланади [1]. Ҳозирги глобаллашув шароитида ёшларни турли салбий иллатлар таъсиридан асраш, бунда спортдан фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиш ва ундан самарали фойдаланиш имкониятининг юқорилиги муаллифни мазкур мавзу юзасидан кузатишлар ўтказиш, унинг илмий-услубий жиҳатларини ўрганишга ундади.

Спортнинг ёшларни ҳар томонлама тарбиялаш хусусияти тўғрисида гап кетар экан, у ижтимоий ҳодиса сифатида ҳам фан сифатида ҳам жамиятда, инсонлар ҳаётида катта аҳамиятга эгалигини айтиб ўтиш лозим. Спорт назариясидан маълум бўлишича спортнинг мусобақа вазифаси, соғломлаштириш вазифаси, ғоявийлик вазифаси, эстетик вазифаси, ахлоқий-тарбиявий вазифаси, ижтимоий-сиёсий вазифаси, байналминалчилик вазифалари борки, [3.Б.16] улар бир-бири билан

уйғунлашиб кетади ва натижада спорт тушунчасининг нақадар кенг маъноли эканлигини кўрсатиб беради. Шунингдек, айрим мутахассисларнинг таъкидлашича [4.Б.41, 5.Б.43-44], спорт воситасида ватанпарварлик, инсонпарварлик тарбиясини ёш авлодга сингдириш йўллари ва имкониятлари мавжуд.

Бу хусусида фикр юритар эканмиз дунё ва Ўзбекистон миқёсида мавзуга доир изланишлар олиб борилганлигига алоҳида аҳамият қаратдик. Мазкур масала юзасидан жисмоний маданият ва спорт мутахассислари, психологлар, социологлар ва файласуфлар тадқиқотлар олиб борганлар. В.Д.Паначаев, Н.И.Пonomарёв, Л.П.Матвеев, Л.И.Лубышева каби чет эл олимлари ишларида спортнинг ижтимоий-тарбиявий аҳамияти ёритилган.

Ўзбекистонда ҳам спортнинг ижтимоий-тарбиявий аҳамиятини ўрганишга қаратилган илмий изланишлар олиб борилмоқда. Мамлакатимиз олимларидан Ш.Х.Хонкелдиев, А.Абдуллаев, Й.М.Машарипов, Р.С.Саламов, Ж.Э.Эшназаров, Х.Т.Рафиев, Р.А.Абдурасулов кабилар спортнинг серкирра ижтимоий ходиса сифатида инсон тарбиясидаги аҳамияти юқори эканлигини эътироф этишади. Айниқса, сўнгги йилларда Республикада соҳага доир турли даражадаги анжуманларда “спорт ва ёшлар тарбияси”, “спорт ва шахс”, “спорт ва соғлом авлод”, “спорт ва маънавият” каби спортнинг ижтимоий-тарбиявий аҳамиятини ўрганишга қаратилган долзарб масалалар ёритилмоқда (Б.З.Исканов, Б.Б.Инагамов, А.А.Толаметов, А.М.Жўраев, Р.Н.Назаров, Т.Д.Байтураев, Ш.Ш.Исроилов, А.Шопулатов ва бошқалар). Адабиётлар таҳлили ва кузатишлар спорт воситасида ёшларни ҳар томонлама тарбиялаш имкониятлари юқори эканлигини кўрсатади.

Изланишлар олиб бориш жараёнида Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Самарқанд филиалида малака ошириш жараёни тингловчилари (ўқитувчилар ва тренерлар) мавзуга доир сўровномалар ташкил қилинди. Сўровномаларда 100 нафари иштирок этишди. Ўтказилган сўровнома натижалари мамлакатимизда спорт тобора ривожланаётганлиги, унинг ижтимоий аҳамияти, ёшлар тарбиясидаги ўрни юқорилаб бораётганлигини кўрсатди.

“Жамиятда спортнинг ўрни ва аҳамияти қай даражада деб ўйлайсиз?” саволига иштирокчиларнинг 85%и “юқори даражада”, 15%и “ўртача” деб жавоб берганлар. “Сиз, салбий иллатлар (ичиш, чекиш, наркомания, диний экстремизм ва терроризм кабилар) таъсиридан ёшларни асрашда спортнинг ўрни юқори деб ҳисоблайсизми?” саволига иштирокчиларнинг 100%и “ха, юқори даражада” деб жавоб беришган. Саволга қўшимча сифатида иштирокчиларнинг 80%и “спорт билан шуғулланган болаларда бўш вақт бўлмади, шу сабабли улар турли салбий иллатларга берилмади” мазмунидаги фикрларни билдирганлар.

Спорт назарияси ва амалиёти фани ютуқлари спорт билан шуғулланган ва шуғулланмаганлар ўртасида нафақат жисмонан, балки ақлан, руҳан ва маънан тафовутлар бўлишини кўрсатади. Ўтказилган сўровнома натижаларининг таҳлили ҳам айнан юқоридаги фикрларни тўлақонли тасдиқлади. “Сизнингча, спорт билан шуғулланган болалар бошқалардан нимаси билан фарқ қилади?” саволига иштирокчиларнинг 10%и “мустақил фикри шаклланади”, 12%и “мақсадга интилиш, қатъийлик шаклланади”, 63%и “ҳар томонлама тарбияланади” ва 15%и “соғлом,

бақувват бўлади” дея жавоб беришган. Дарҳақиқат, спорт билан шуғулланган ёшлар ўзига ҳослиги билан ажралиб туради. Чунки, спорт ёшларни ҳар томонлама тарбиялаш, улар онгида соғлом турмуш тарзига амал қилиш ғояларини шакллантириш, уларнинг руҳий ва жисмоний бардамлигини мақсадга мувофиқ тарбиялашга катта ҳисса қўшади [1]. Зеро, замонавий спорт машғулотларининг асосий мақсади ва вазифаларидан бири сифатида шуғулланувчининг ҳар томонлама тарбияланиши эътироф этилиб, спорт асосида ўзлигини англаш ва миллий уйғониш, мафкуравий ҳиссиётни ривожлантириш ва шу асосда инсонпарварлик, ватанпарварлик руҳини кучайтириш вазифаларини амалга ошириш назарда тутилади [6.Б.43-44].

Сўровнома иштирокчилари ёшларни спортга кенг жалб қилиш юзасидан ўзларининг турли таклиф ва тавсияларини билдиришган. Иштирокчиларнинг аксарияти ёшларни спортга кенг жалб қилиш ва уларни спорт воситасида ҳар томонлама тарбиялашда оила (асосан, ота-она), мураббий ва таълим муассасаси ҳамкорлигини самарали йўлга қўйиш лозимлигини айтиб ўтишган. Ота-оналарнинг шахсий намуна кўрсатиши, таниқли ва маҳоратли спортчиларга нисбатан фарзандларида ҳавас уйғотиши катта аҳамиятга эга эканлиги таъкидланган. Шунингдек, айрим иштирокчилар (68%) спорт воситасида ёшларни ҳар томонлама тарбиялашда мураббийларга алоҳида вазифалар юклатилиши лозимлигини таъкидлашган. Бу ўз навбатида спорт воситасида ёшларни турли салбий иллатлар таъсиридан асраш ва уларни ҳам жисмонан ҳам маънан тарбиялашнинг тақрорланмас ва ўзига ҳос усули эканлигини эътироф этишган.

Спорт билан шуғулланган, мунтазам машғулотлар билан банд бўлган ёшларнинг турли салбий иллатлар таъсирига тушиб қолиш ҳоллари кам кузатилади. Чунки спорт машғулотлари маълум тартиб-қоидалар ва меъзонлар асосида ташкил қилинадики, натижада шуғулланувчилар табиий равишда рационал кун тартиби доирасида бўладилар. Юқоридаги фикрлар турли даражадаги 20 нафар спортчилар кун тартибини ўрганиш натижасида олинган хулосалар билан айнан мос келади. Биз спортчиларнинг кун тартибини ўрганиш натижасида уларнинг бўш вақтлари кам бўлиши, бўш вақтларида асосан маъданий хордиқ чиқаришларини (дам олиш, китоб ўқиш ва ҳ.к) аниқладик. Ваҳолангик, сўровнома натижалари таҳлили ва кузатишлар салбий иллатларнинг бош сабаби ёшларнинг бўш вақтдан унумли фойдаланмаслиги натижасида юзага келишини кўрсатган.

Мураббийлар фаолияти ёшлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этиши айтиб ўтилди. Мураббийларнинг ўз шогирдлари кун тартиби, яшаш шароити, ўқиш ва оиладаги фаолияти билан қизиқиши ёшлар тарбиясида, уларнинг спортда ҳам ҳаётда ҳам юксак натижаларни қўлга киритишида муҳим ўрин тутати. Муаллиф иш фаолияти натижасидан биладики, Республикаимизнинг турли ҳудудларида ёшларнинг ҳар томонлама тарбия топиши, уларнинг ҳам маънавий ҳам жисмоний тарбияланишида ўзини масъул деб биладиган мураббийлар етарлича. Бундай мураббийлар қаторига А.Толипов, Р.Солиев, М.Қосимов, Р.Тўраев, О.Раҳимов, А.Ташматов, Ж.Ашуоров, Я.Абдурамановларни киритиш мумкин. Улар томонидан эришилган ютуқлар фақатгина спорт натижаси билан чегараланиб қолмай, шогирдларининг етук инсонлар бўлиб жамиятимиз равнақиға ҳисса қўшаётганлиги билан ҳам белгиланади. Ушбу мураббийлар иш тажрибасини ўрганиш, ўзлаштириш ва оммалаштириш фойдадан ҳоли бўлмайди, албатта.

Умуминсоний кадриятлар – жаҳондаги барча одамлар, халқлар, давлатлар учун умумий кадрлаш мезони ҳисобланган умумбашарий аҳамиятга эга бўлган кадриятлар тизими. Умуминсоний кадрият ниҳоятда кенг қўламли ва серқирра тушунчадир

[7.Б. 233-235]. Бугунга келиб умуминсоний қадрият тушунчаси инсонлар ҳаётида, уларни тарбиялашда ва маънавий дунёсини бойитиб боришда ўзининг юксак даражадаги аҳамиятини тобора ошириб бормоқда. Умуминсоний қадриятларнинг намоён бўлиши нисбий бўлиб жамият ривожланиши, тараққиётнинг хусиятларига кўра умуминсоний қадриятларнинг у ёки бу шакли ҳаётнинг олдинги поғонасига кўтарилади. Масалан, уруш даврида тинчлик, озошлик, юртда душманлар бўлганда ватанпарварлик, мустақиллик даврида миллий ўзликини англаш, миллий маданиятни ўрганишга эҳтиёж ортиб боради. Тарихан маълум бўладиги замонлар ва даврлар ўзгариши спорт тушунчасининг аҳамиятини ҳеч қачон пасайтирган эмас. Спорт ҳар доим инсонлар маънавий ва моддий эҳтиёжининг ажралмас қисми сифатида, умуминсоний қадриятлар тизимида марказий ўринни эгаллайди.

Спорт бир сўз билан айтганда бахслашиш, беллашиш маъноларини англатади. Махсус жисмоний машқлардан ташкил топган ҳаракатлар мажмуи спорт тушунчасининг асосини ташкил қилади. Шу билан бирга спортнинг ижтимоий характери, инсонни шахс сифатида тарбиялашдаги ўрни бекиёсдир. Жамият ривожланиши бевосита жисмоний маданият тушунчасининг ҳам ривожланишига олиб келди. Жисмоний маданиятнинг таркибий қисми бўлган спорт бугунги кунга келиб ўзининг юксак ижтимоий аҳамиятини намоён қилмоқда. Сўнгги йилларда дунё миқёсида спортнинг аҳамиятини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар, унинг инсонлар турмуш-тарзидаги роли юксак даражада эканлигини исботлади. Мазкур масала юзасидан жисмоний маданият ва спорт мутахассислари, психологлар, социологлар тадқиқот ишларини амалга оширдилар ва турли даражадаги илмий-услубий манбаалар яратилди.

Халқ орасида мусобақаларда танилган ва ғолиб бўлган спортчиларга нисбатан “спортчи”, “ғолиб”, “чемпион” каби тушунчалар кенг ишлатилади. Инсонлар бу каби спортчиларга ҳавас билан қарайди, натижада, улардек бўлиш истаги шаклланиб боради. Спортчилар ҳар ерда эъзозланади ва қадрланади. Аслини олганда, инсонлар ғолиблар, чемпионлар тимсолида спортни қадрлайдилар. Спорт воситасида инсонларни қадрлаш ва улуғлаш том маънодаги мазмун касб этади. Мамлакат байроғини халқаро майдонларда юқори кўтарган спортчилар жамиятда қадр топади.

Спортни умуминсоний қадрият сифатида ўрганиш учун унинг вазифаларини санаб ўтиш лозим. Спорт назариясидан маълум бўлишича спортнинг мусобақа вазифаси, соғломлаштириш вазифаси, ғоявийлик вазифаси, эстетик вазифаси, ахлоқий-тарбиявий вазифаси, ижтимоий-сиёсий вазифаси, байналминалчилик вазифалари мавжуд. Шунингдек, айрим манбааларда кўрстилишича, спорт воситасида ватанпарварлик, инсонпарварлик тарбиясини ёш авлодга сингдириш масалалари баён қилинган. Бу ўринда мутахассислар спорт мусобақалари жараёнида ёшларни ватанпарварлик ғоялари руҳида тарбиялашнинг имкониятлари юқори даражада эканлиги эътироф этишади. Спорт фақатгина натижаларни аниқлаш, жисмоний имкониятларни намоёйиш қилиш мезони бўлибгина қолмай инсон омили, унинг ҳар томонлама тарбияланиши масаласига ҳам алоқадорлиги мазкур мавзу доирасида ўтказилаётган тадқиқотларда ўз аксини топмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги Қонунида кўрсатиб ўтилишича Ўзбекистон миллий спорт турлари ва халқ ўйинлари

Ўзбекистон Республикасининг жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги маданий меросининг ажралмас қисми, алоҳида ватанпарварлик ва Ватанга муҳаббат, халқаро майдонда мамлакатнинг обрў-эътиборини юксалтиришга интилиш туйғуларини тарбиялаш пойдеворидир [1]. Дарҳақиқат, миллий спорт турларининг шаклланиши, тарихий тараққиёти бевосита кишиларни ватанпарварлик ғоялари руҳида тарбиялашни назарда тутди. Масалан, миллий спортимиз курашни олайлик. Курашда рақибни ҳурмат қилиш, ўз шаънини ҳимоя қилиш орқали ватани ва халқи ор-номусини, шаънини ҳимоя қилиш масалалари ушбу спорт турининг фалсафий ва маънавий ғоялари негизини ташкил қилади. Бу каби мисолларни дзюдо, таеквондо, каратэ каби тарихий-фалсафий ҳамда маънавий асослари инсонларнинг ҳар томонлама тарбияланишига хизмат қилишга қаратилган спорт турларида ҳам қўришимиз мумкин. Спорт турларининг тарихий шаклланиши, ривожланиши замирида аслида тинчлик, инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик каби ҳислатларни тарбиялаш ғоялари мужасамлашган. Зеро, тинчлик, инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик умуминсоний қадрият сифатида неча йиллардан буён эъзозланиб, қадрланиб келинмоқда.

Спортнинг ижтимоий аҳамияти, умуминсоний қадрият эканлиги унинг инсонпарвар характерда эканлигида ҳам ўз аксини топади. Бир қарашда спорт тушунчасининг мазмунини маълум даражадаги тайёргарликдан ўтган спортчилар беллашуви, уларнинг бир-бирини жисмонан, куч ишлатиб мағлуб бўлишга мажбур этишида қўриш мумкин. Аммо, спорт турининг мусобақа қоидалари, спортнинг умумэтироф этган нормалари спортчиларга, мураббийларга ва ҳакамларга шундай талаблар қўйганки, натижада, спорт фаолияти иштирокчилари машғулотлар, мусобақалар ва спорт тадбирлари жараёнида умуминсоний қадриятлар мезони доирасида тарбияланиб, шаклланиб борадилар. Зеро, жисмоний тарбия ва спорт машғулотлари ҳамда спорт мусобақалари улар иштирокчиларининг ва томошабинларнинг соғлиғига, шаъни ва қадр-қимматиغا зиён етказилмайдиган тарзда ўтказилиши керак. Спортчиларнинг шаъни ва қадр-қиммати камситилишига олиб келадиган, шунингдек уларнинг спорт жароҳатлари олишига сабаб бўладиган тайёргарлик услубларидан фойдаланишга йўл қўйилмайди [8]. Спорт мусобақалари қоидалари маълум талаблар асосида ишлаб чиқилган бўлиб, иштирокчилардан уларга қатъий амал қилишни талаб этади. Айни шу ҳолатда спорт ўзининг юқори даражадаги инсонпарварлик хусусиятини намоён қилади.

Инсон, унинг саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш бутун дунё тиббиёт соҳаси олдида турган асосий вазифалардан ҳисобланади. Тиббиёт оламида “қасалликни даволагандан кўра унинг олдини олган яхши” тушунчаси мавжуд. Техника ва технологиялар ривожланган замонда кам ҳаракатлилик инсонлар учун маълум даражадаги муаммоларни, хусусан, ҳаракатсизлик билан боғлиқ бўлган касалликларни юзага келтирмоқда. Юқорида спорт фаол жисмоний ҳаракатлар мажмуи эканлигини айтиб ўтдик. Инсонларнинг режа асосида спорт билан мунтазам шуғулланиши организмнинг ҳаракатга бўлган эҳтиёжини таъминлайди. Натижада, организм соғлом ва бақувват бўлишга эришилади. Спортнинг умуминсоний қадрият сифатида эътироф этилишининг асосий сабабларидан бири ҳам шундадир.

Бугунги глобаллашув шароитида ер юзи аҳолисини алкоголизм, наркомания, диний экстремизм ва халқаро терроризм каби турли салбий иллатлар ташвишга

қўяётгани барчамизга маълум. Халқ ва давлатнинг эзгу мақсадларига ёт ва бегона бўлган ғоялар жамият ҳаётига ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилиши муқаррар. Бундай салбий иллатлар ва ғояларга қарши курашмоқ, ёшларда вайронкор ғояларга қарши курашиш иммунитетини шакллантириш, уларни салбий иллатлар таъсиридан асраш чора-тадбирларини йўлга қўйиш лозим. Бу вазифа ўз навбатида жамиятда яшайётган ҳар бир фуқаро, ҳар бир касб эгасига алоҳида талаблар қўяди. Замонавий спорт машғулоти ўз олдига фақатгина спорт натижаларини юксалтиришни эмас, балки, шуғулланувчини ҳар томонлама тарбиялашни ҳам мақсад қилиб қўйган. Замонавий Олимпия ўйинлари тарғиботчиси, француз давлат арбоби Пьер де Кубертен инсоният учун катта аҳамиятга эга бўлган, ҳар томонлама тарбия воситаси саналган Олимпия ўйинларини ташкиллаштиргани бежиз эмас. Кейинчалик, иккинчи Жаҳон урушидан сўнг Ҳиндистон мамлакатининг ташаббуси билан Осиё ўйинлари ташкил қилиниши ҳам айнан шу мақсадга – дунёда тинчлик ва осойишталикни таъминлашга, халқлар ўртасидаги бирдамликни сақлашга қаратилган эди.

Бугунги спорт ўзининг юксак даражасига кўтарилди. Спортдан ёшлар тарбиясида, мамлакатлар нуфузини оширишда, салбий иллатларга қарши курашишда ҳамда соғлом-турмуш тарзини тарғиб қилишда самарали фойдаланиш имконияти мавжуд. Тарихан инсон, унинг ҳаёти муқаддас қадрият сифатида эъзозланиб келинади. Шу билан бирга тинчлик, ватанпарварлик, инсонпарварлик каби тушунчалар умуминсоний қадриятлар тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Оилада ота-онанинг шахсий намунаси фарзанд тарбиясида муҳим аҳамият касб этади. Оиладаги муҳит, ундаги ҳар-бир ўзига хос жиҳатлар болалар тарбиясига катта таъсир кўрсатади. Оилада турли спорт жиҳозларининг мавжудлиги, ота-оналарнинг ундан мунтазам фойдаланиши ўз навбатида фарзандларнинг ҳам жисмоний маданиятга меҳр қўйишига замин бўлади. Шу сабабли оила ёшларни спортга жалб қилиш, фарзандларни маҳоратли ва ватанпарвар спортчиларга ҳавас руҳида тарбиялашда муҳим омил ҳисобланади.

Хулоса. Хулоса ўрнида ёшлар тарбиясида спортнинг ўрни юқори даражада эканлигини яна бир бор таъкидлаш керак. Спорт воситасида ёшларни ҳар томонлама тарбиялашда ота-оналар ва мураббийлар ниҳоятда масъулиятли бўлишлари лозим. Муаллиф томонидан олиб борилоган кузатишлар ва тажриба натижалари асосида қуйидаги тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Ота-оналар фарзандларига шахсий намуна кўрсатиши, аввало, уларнинг ўзлари жисмоний машқлар билан шуғулланиши, спортга бўлган муносабатларини ўзгартиришлари лозим.

2. Оилада спортни тарғиб қилиш, спортнинг фойдали жиҳатларини фарзандлар онгига синдириш ва фарзандлар қалбида маҳоратли спортчиларга ҳавас ҳиссини уйғотиш лозим.

3. Ота-она, мураббий ва таълим муассасаси ҳамкорлигини самарали йўлга қўйиш лозим.

4. Ёшлар билан ишловчи мураббийлар спортнинг тарбиявий жиҳатларига алоҳида аҳамият қаратишлари, шуғулланувчиларнинг ҳар томонлама тарбияланишига эътибор беришлари шарт. Машғулотлар ва мусобақалар мобайнида шуғулланувчиларнинг ахлокий ва маънавий тарбиясига алоҳида эътибор бериш керак.

5. Мураббийлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида спортнинг фалсафий, маънавий-ахлоқий, эстетик ва тарбиявий асосларини ўрганиш мазмунидаги махсус курсларни жорий қилиш керак.

Мустақил Ўзбекистон тобора ривож топиб, тараққий этиб бормоқда. Бундай ривожланишни дунё ҳамжамияти тан олаётганлиги барчамизни қувонтириши табиий, албатта. Эришилаётган ютуқлар замирида халқимизнинг азал-азалдан шаклланган қадриятлари, маънавий ва ахлоқий юксалиш борасидаги тажрибаси, меҳнатсеварлиги, Ватанни севиши каби ҳислатлар мавжуд. Биз азалий қадриятларимиз, асрлар мобайнида фарзанд тарбияси борасида тўпланган тажрибаларимизни асраб-авайлашимиз, авлоддан авлодга етказишимиз лозим. Шу билан бирга ёшлар тарбиясида бугунги замон талабларига мос ёндашувларни амалга оширишимиз, унинг янгича усулларини амалиётга жорий қилишимиз ўринли бўлар эди. Ёшлар тарбияси ҳар донм дозарб ва муҳим вазифалардан ҳисобланиб келаверади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги Қонуни (Янги таҳрир). 2015 йил 4 сентябр.
2. Маънавият асосий тушунчалар изохли луғати. Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент-2013. 54-55 бетлар.
3. Р.С.Саламов. Спорт машғулотининг назарий асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент – 2005. 16-бет.
4. Машарипов.И.М. Спорт психологияси. Самарқанд – 2010. 41-бет.
5. Баркамол авлод тарбиясида жисмоний маданият ва спортнинг ўрни. Республика илми-амалий конференция материаллари тўплами. Самарқанд – 2014 йил. 127-128 бетлар.
6. Жисмоний тарбия ва спортнинг янги давр муаммолари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Бухоро – 2013. 43-44 бетлар.
7. Вояга етмаганлар назоратсизлиги ва қаровсизлигининг олдини олишда оила, узлуксиз таълим муассасалари, маҳалла ва ҳуқуқ-тартибот органларининг ўзаро ҳамкорлиги. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Гулистон – 2014. 231-233 бетлар.
8. Olympic Charter. www.olympic.org

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада спортнинг ижтимоий аҳамияти ва унинг тарбия воситаси сифатидаги ўрни таҳлил этилган. Спортнинг педагогик ва тарбиявий аҳамияти, вазифалари ҳамда жамиятдаги ўрни муҳокама этилган ҳамда тавсия ва ҳулосалар ишлаб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется социальная значимость спорта и его роль как средства обучения. Обсуждались педагогическое и воспитательное значение, задачи и роль спорта в обществе, выработаны рекомендации и заключение.

SUMMARY

The article analyzes the social significance of sport and its role as a means of education. The pedagogical and educational significance, tasks and role of sport in society were discussed, recommendations and conclusions were developed.

ЁШ ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРНИ ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА МАШҒУЛОТ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Болтаев Ш.Э.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Жисмоний тарбия ва спорт машғулотлари назарияси ва методикаси” мутахассислиги 2-босқич магистранти